

ხალხის მიდრეკილება ხელოვნებისადმი.¹ ინგლისელმა ფრიად ნი-
ჭიერი და განათლებული ხალხია, ცალკეული ინგლისელი „ღრმა
ბუნების პატრონია და თავისი ჩამომავლობით და სამშობლოთი
ამპარტავნობს“.² ინგლისელთა შორის დიდად ფასობს „გარეგანი
რივიანობა, შინაგანი სიფაქიზე, სულის ღირსეულობა“ (ჯენტლმენ-
ობა)³. „ბუნების კარში“ აღნიშნულია ინგლისელის ერთი კონკრე-
ტული თვისება: „მას მაგდენ არაფრად მიაჩნია ის, თუ სხვა რა
აზრისაა მასზე, ამიტომ სრულიადაც არ სცდილობს სხვას თავი
მოაწონოს: სამაგიეროდ, დიდად აფასებს თავისს საკუთარს აზრს
თავის პიროვნებაზე და ცდილობს დაიმსახუროს თავისი საკუთარი
პატივისცემა. ამიტომ ერიდება ყოველს ცუდსა, რასაც კი შეუძლი-
ან დაამცროს იგი საკუთარს თვალში“.⁴ აქვე იკვეთა (აშშ-ის
მცხოვრებთა) მიმართ აღნიშნულია შემდეგი თვისებები: დაუღალა-
ვი შრომა, საარაყო გარჯილობა, მხნეობა, დროის დაფასება.⁷ წიგნ-
ში ხაზგასმულია იაპონელთა ნიჭიერება,⁶ ჩინელთა შრომისმოყვა-
რეობა.⁷

ერის აღზევებულობა-დაცემულობაზეა დამოკიდებული თითო-
ეული ინდივიდის თვისებებიც. იაკობ გოგებაშვილი წერდა: „ანთე-
ონისავით ძლიერია მთელი ერი საზოგადოდ და ყოველი ადამიანი
კერძოდ, ვიდრე იგი მტკიცედა სდგას ეროვნულს. ნიადაგზედ; ხო-
ლო მასავით სუსტდება და იღუპება, როდესაც იგი შორდება ამ
ნიადაგსა და სწყვეტს მასთან განმაცხოვრებელ კავშირს“. ეროვნულ
ნიადაგში კი იგულისხმება იმ პირობათა ერთობლიობა, რო-
მელთაც უკვე მივუთითებდით.

დასასრულ, დავძენთ იმასაც, რომ იაკობ გოგებაშვილი აშკა-
რად გამოკვეთავდა ერის დიდ ფასეულობას როგორც თავისთავად
და ასევე ცალკეული ადამიანების ცხოვრებაში, ისე მთელი კაცობ-
რიობისათვის. იგი ვაგიმეორებთ, ასე წერდა: „...ერის გადაგვარება
და გაჭრება მარტო მის კერძო უბედურებას როდი შეადგენს; იგი

¹ ბუნების კარი, გვ. 620.

² იქვე, გვ. 622—623.

³ იქვე, გვ. 623—624.

⁴ იქვე, გვ. 623.

⁵ იქვე, გვ. 626.

⁶ იქვე, გვ. 628.

⁷ იქვე, გვ. 625.

ნამდვილი დანაკლისია თვით კაცობრიობისათვისაც, რომელსაც ამი-
თი აკლდება ერთი თავისი ნაწილი ანუ წევრი, უშრება ერთი იმ წყა-
როთაგანი, რომელნიც ავსებენ შეერთებულად კულტურის მსო-
ფიო ზღვასა... შესწყდა რომელიმე ერის ხმა? გალარობდა კაცობრი-
ობის ხოროს პარმონია, შესუსტდა მსოფლიო დაღადისი, დანაკლუ-
ლდა ზღვა თავისებურებისა, მოაკლდა ერთი თავისებური ლალი კა-
ცობრიობის კულტურის დიდებულს სალაროსა“.¹

როგორც დავინახეთ, ილიასა და იაკობ გოგებაშვილის შეხე-
დულებანი ეროვნულ საკითხზე ფასეულია არა მხოლოდ იმ დროის
თვალთახედვით, არამედ დღევანდლობისათვისაც. მათი ნაზრევი
კარგად წარმოაჩენს ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების იმ-
დროინდელ მაღალ დონეს და თავის მხრივ სოლიდური საფუძვე-
ლია ერის კონცეფციის შემდგომი (თანამედროვე პირობების შესა-
ფერისად) კვლევა-ძიებისათვის.

3. აკაკი წერეთლის აზრები ერის შესახებ

როგორც ილიასა და იაკობ გოგებაშვილის შეხედულებების
თაობაზე შევნიშნავდით, მათ არ დაუტოვებიათ სპეციალური ნაშ-
რომები ეროვნული საკითხის შესახებ, მაგრამ, მიუხედავად ამისა,
მათ ნაწერებში აშკარად გამოიკვეთა შესაბამისი თემატიკა. მათი
ცალკეული გამონათქვამების თავმოყრით კარგად წარმოჩინდება
საკითხის მათეული გაშუქება. იგივე ითქმის აკაკი წერეთლისა და
ვაჟა-ფშაველას ნაზრევის შესახებაც. განსაკუთრებით უხვ მასალას
იძლევა მათი პუბლიცისტური წერილები. ასე რომ, სამოციანელთა
მიერ ეროვნული საკითხი ვრცლად, მონოგრაფიული სახით არ გა-
შუქებულა. ეს მოხერხდა არჩილ ჯორჯაძისა და განსაკუთრებით მი-
ხაკო წერეთლის მიერ (მხედველობაში გვაქვს ამ უკანასკნელს
„ერი და კაცობრიობა“, რომელიც 1910 წელს გამოიცა), რაც შე-
საბამისი აზრის კანონზომიერი ევოლუცია იყო.

აკაკის ერთ წარმოდგინა შემდგომი ნიშან-თვისებების ერთობ-
ლიობად: „სამშობლო მიწა-წყალი, ენა, ისტორია, და ერთნაირი
თავგადასავალი“² და იქვე დასძენდა: „ეს დღეს საანბანო ჭეშმარი-

¹ ბურჯი ეროვნებისა, გვ. 60.

² თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. XIV, გვ. 395.

ტება და ვისაც ეს არ სწამს, ან გაუგებრობით მოსდის, ან კრიმან-
ქულე განზრახვით და მაშასადამე, ორივე შემთხვევაში ალარ ღირს
მასთან ამაზე საუბარი“¹ როგორც ვხედავთ, აკაკი აშკარად განაზავს
რიგ ნიშან-თვისებათა ერთობლიობას და არა მხოლოდ რელიგიას,
როგორც ტრადიციულ აზროვნებაში მოიხსნა და რომლის რეცი-
ლივები აკაკის დროსაც კი შეინიშნებოდა. ამ კონტექსტში უპირა-
ნია მისივე სიტყვები: „დღეს კი სულ სხვა თვლით უყურებენ
ეროვნებას: შეიძლება მკვიდრი მაჰმადის სარწმუნოებისა იყოს, ან
რომის თაყვანისმცემელი (იგულისხმება კათოლიციზმი — გ. ყ.),
ან ურიგორიანელი, ან სხვა რომელიმე რჯულის, მაგრამ მაინც ქარ-
თველი იყოს“² ირკვევა რომ აკაკი ამ საკითხში (მოვიგონოთ აგ-
რეთვე ილიას მსგავსი აზრი აჭარლების მიმართ), დღევანდელ ზო-
გიერთ ქართველთაგან განსხვავებით, სავსებით სწორ და პოლიტი-
კურად გამართლებულ პოზიციაზე იდგა. რაც შეეხება ისტორიისა
და ერთნაირი თავგადასავლის ცალ-ცალკე მოხმობას, ეს, ცხადია,
არასწორია.

საქართველოს ბუნება, აკაკის აზრით, მხოლოდ ერთი, სავსე-
ბით განცალკევებული ფაქტორი კი არაა, არამედ თავის მხრივ,
განმსაზღვრელია ეროვნული ხასიათისა. იგი წერდა: „მადლი შემო-
ქმედს! საოცარია საქართველოს ბუნება და — საარაკოა იმისი ზედ-
გავლენა. აუწონელია, გაუზომელი და მიტომაც ქართველი სულ
სხვა გრძნობა-გონების მექონია“³ საერთოდ, „ყოველ ხალხს თავი-
სი განსაკუთრებული ხასიათი აქვს, მიხრა-მოხრა, გამოთქმის კილო,
გამომეტყველება (შესაძლოა აქ რასა იგულისხმება — გ. ყ.) და
სხვანი“⁴ თითოეული ხალხის (ერის) ხასიათი განპირობებულია
კვლავ გეოგრაფიული პირობებით. იგი წერდა: „თვითეულს ამ მზა-
რეთაგანს სხვა-დასხვა ბუნების გავლენით, თავისი საკუთარი ხასი-
ათი, ჩვეულება ზნე და საკუთარი ცხოვრების პირობები აქვს“⁵
1909 წელს იგივენაირ აზრს ამ სიტყვებით გამოსთქვამდა: „თვით
ბუნება არაა ერთფეროვანი. ის სხვადასხვა ადგილას სხვადასხვა-

1 თხზ., ტ. XIV, გვ. 395.
2 იქვე.
3 იქვე, გვ. 542.
4 თხზ., ტ. XII, გვ. 71.
5 იქვე.

არია და ამის მიხედვით სხვადასხვა კუთხეში მცხოვრები ერებიც
სხვადასხვა ხასიათის და ზნე-ჩვეულებისა“¹.

ერთი სიტყვით, ერის ხასიათის ახსნისას აკაკი გეოგრაფიული
დეტერმინიზმის პოზიციაზე იდგა. მისი აზრით, ბუნება, გეოგრაფი-
ული პირობები განსაზღვრავს არა მხოლოდ შესაბამისი ხალხის ხა-
სიათს, არამედ „ცხოვრების პირობებსაც“ კი. თვითონ ბუნებასთან
ხალხი მექანიკურად როდია დაკავშირებული. მაგალითად, ქართვე-
ლობა „იმ თავითვე შესისხლ-ნორცებული ვართ ჩვენს მიწა-წყალ-
თან, ნათესავური კავშირია ჩვენს შორის და ამიტომაც იბრძოდენ
და იცავდნენ ჩვენი ძაძები, რომ ხელიდან არ გაეშვათ“²

საკუთრივ ქართველთა ხასიათი აკაკის შემდეგნაირად წარმო-
ედგინა: „ქართველის ბუნება ცოტათი წააგავს ფრანცუზისას... —
ფრანგი ქალი მდაბალი წოდებისაც რომ იყოს, მაინც შეუძლია,
ხანმოკლედ შეიფეროს მედიდურობა, დარბაისლობა და ჰაეროვნე-
ბა, რომელსაც ისინი „შიკს“ ეძახიან“³ ეს, როგორც ვხედავთ, აკა-
კის მიხედვით, ქართველთა მეორე ნახევარის თვისება ყოფილა, სა-
ერთოდ მთელი ქართველობის მიმართ კი იგი აღნიშნავდა: „ჩვენ,
ქართველებმა, საზოგადოთ გადაჭარბება ვიცით ხოლმე“; „ღიან,
საზოგადოთ გადაჭარბება ვიცით ხოლმე და მცირე დიდად გვეჩვე-
ნება“⁴ ქართველი, აკაკის შეხედულებით: „ჭირშიაც კი ღონის
შვილია, სულ იცინის, არ სტირის და თუ სტირის, ტირილშიაც იმ-
დერის“⁵ დიდი ეროვნული სიამაყის გრძნობით იგი დასძენდა:
„მართლა იშვიათად მოიპოვება ხალხი, რომ ისეთი მაღალი გრძნო-
ბა-გონებით იყოს დაჯილდოებული, როგორც არიან ქართველე-
ბი“⁶ „ბევრი ქვეყნები დამივლია, გავცნობივარ სხვადასხვა ერობს,
შემიღარებია ქართველობისათვის, მაგრამ ბუნებრივ გრძნობა-გო-
ნების სისპეტაკეში უპირატესობა ჩვენზე არა მინახავს რა!“⁷.

ქართული ხასიათის თვისება ხელოვნების სფეროშიც ჩანს.

1 თხზ., ტ. XIV, გვ. 344.
2 ტ. XII, გვ. 296.
3 იქვე, გვ. 219.
4 იქვე, გვ. 298.
5 ტ. XIV, გვ. 542.
6 იქვე, გვ. 568.
7 იქვე, გვ. 319.

აკაკის თქმით „ქართულ ხმებსაც თავისი განსაკუთრებითი კილო აქვს, თავისი ეროვნული საიდუმლოება“ — „სულიკო“ დავაკვრე ვინოთ ჯერ უპირველეს მეფორტეპიანეს და მერე ბ-ნ ნ. ქართველიშვილს. პირველი აღტაცებაში მიგვიყვანს, მაგრამ მერე, ქართველიშვილი, გულში გწვდებათ და გხიბლავს“;¹ „აა, სწორედ აქ მარხია ეროვნული საიდუმლოება და მისი ხელში დაქვერა შეუძლია მხოლოდ იმავე ერის შვილს“². იგივეს თქვა შეიძლება მხატვრული ლიტერატურის თაობაზე: „ბ-ნი სუმბათაშვილი რომ ქართველი არ იყოს, „ლალატს“ ვერ დასწერდა“.³

მაგრამ არ უნდა წარმოვიდგინოთ, რომ აკაკის ქართული ეროვნული ხასიათი ყოველმხრივ უზადოდ მიაჩნდა, იგი ამასთანავე კრიტიკულიც იყო: „ქართველი, ისტორიულად მებრძოლი ხალხი, ხელდახელ პირდაპირობას არის ჩვეული და პირველი ბიჯი, სახვალისო, სამერმისო საქმეზე ფიქრი კი ეჩოთირება“.⁴ „ჩვენ, ქართველებს, ყოლიფერი გარეული მოგვწონს. სიტყვა „უცხო“, კარგს ნიშნავს „საუცხოვო“ საქებს. შინაური კი ცამდინაც რომ მალალი იყოს, არაფრად მიგვაჩნია“.⁵ ზემოთ ჩვენ მოვიტანეთ აკაკისეული აზრი ქართველთა მალალ გრძნობა-გონებაზე, მაგრამ შემდეგ კვითხულობთ: „მაგრამ ვაი, რომ ეს მათი (ე. ი. ჩვენი, ქართველების — გ. ყ.) უმაღლესი გრძნობა-გონება დღეს უკუღმართობაში გამოიხატება. ამ უკანასკნელ ხანებში არ გვეგულება სხვა ვინმე ხალხი, რომ ასე დაკნინებული იყოს და გადაუკუღმართებული, როგორც ქართველი“.⁶ თუმცა „ჩვენში თითქმის ყველა ნიჭიერია, უნიჭო ახალგაზრდას იშვიათად შეხვდებით, მაგრამ რა გამოვიდა“.⁷ ე. ი. აკაკის სწორი შეხედულებით, მხოლოდ ნიჭიერება ცალკეული ადა-

¹ თხ., ტ. XIV, გვ. 454.

² იქვე.

³ თხ., ტ. XII, გვ. 454.

⁴ იქვე, გვ. 463.

⁵ იქვე, გვ. 468. ჩვენ ამ აზრს ვერ დავეთანხმებით. თუ ქართველობა ყველაფერ უცხოურს ამჯობინებდა საკუთარს, მაშინ სულ მთლად ეროვნული ნიჭილობით ყოფილან ჩვენი წინაპრები შეპყრობილნი. სიტყვა „საუცხოო“, ჩვენი აზრით, იმაზე მიგვანიშნებს, რომ ქართულ ხასიათში ძვეს თავის მოწონება სხვათა თვალში, ისეთი რამის გაცელება რომ სხვას მოეწონოს.

⁶ ტ. XIV, გვ. 568.

⁷ იქვე, გვ. 55.

მიანისა თუ მთელი ერისა როდია საკმარისი, ამასთანავე საჭიროა დიდი სიბეჭითე, შრომისმოყვარეობაც. აკაკისეული ეს შეგონება, ცხადია, დიდად აქტუალურია დღევანდელ ვითარებაშიც.

ჩვენი ეროვნული ხასიათი, აკაკის შეხედულებით, იცვლებოდა როგორც საკუთარი ისტორიული ცვალებადობის, ისე გარესამყაროს ზემოქმედებით. კერძოდ, „აღმოსავლეთიდან ერთი სენი შემოეპარა საქართველოს და ის თუ დააქცევს ჩვენ ქვეყანას, თვარა სხვა ვერაფერი!... ეს არის ის ყიზილბაშური მედიდურობა, რომელსაც განუწყვეტლად თან ახლავს სამი ვეზირი: შური, ჯიბრი და ბრაზი“.¹ მაგრამ გარეისტორიული სამყაროდან ქართველობას დადებითი თვისებების შეთვისებაც შეუძლია. აკაკი წერდა: „ქართველი, საზოგადოთ, ბუნება თანაზიარია და რაც უნახავს, ან გაუგონია, უყუარდღებოთ არ დაუგდია: ყოველივე შეუსწავლია და საშვილიშვილოთ გადმოუცია საზეპირებით“.²

ინგლისელების ხასიათის თაობაზე პოეტი აღნიშნავდა: „მე მომწონს იმათი ცნობის-მოყვარეობა და ხასიათი, რომ გარეშე არა ეუცხოებათ არა და ზიზლითა და დაცივნით არ უყურებენ სხვა ტომის ხალხს“.³ გერმანელები კი მისი აზრით დარბაისელი და სიმართლის მოყვარულნი არიან.⁴

კიდევ მეტი, აკაკი შენიშნავდა ხასიათის განსხვავებულობას თვით ქართველთა შორისაც, სხვადასხვა ისტორიული კუთხეების მიხედვით. ცნობილია მისი „სამი ლექცია ვეფხვის-ტყაოსანზე“, რომლებიც აკაკიმ 1881 წელს წაიკითხა. თავისთავად, ჩვენი ეროვნული ხასიათის დიფერენცირებულობის აღნიშვნა მისაღებია და მეცნიერული, მაგრამ საკითხავია თუ რამდენად მართებულია აზრი XII საუკუნეში ამგვარი დიფერენცირებულობის შესახებ. თანაც ამ საკითხში არის ზღვარი, რომლის გადალახვა უარყოფით რეაქციას იწვევს.

შეგახსენებთ, რომ პოეტის მიხედვით, ტარიელი ანსახიერებდა ქართლელთა თვისებებს, ავთანდილი — იმერლობისას, ხოლო ფრიდონი (ასევე ფატმანიც) — ზღვისპირელებისას. ვიმეორებთ,

¹ თხ., ტ. XIV, გვ. 201.

² იქვე, გვ. 255.

³ იქვე, გვ. 377.

⁴ იქვე, გვ. 141.

აკაკის თქმით „ქართულ ხმებსაც თავისი განსაკუთრებითი კილო აქვს, თავისი ეროვნული საიდუმლოება“ — „სულიკო“ დავაკვრე ვინოთ ჯერ უპირველეს მეფორტეპიანეს და მერე ბ-ნ ნ. ქართველიშვილს. პირველი აღტაცებაში მიგვიყვანს, მაგრამ მერე, ქართველიშვილი, გულში გწვდებათ და გხიბლავს“;¹ „აა, სწორედ აქ მარხია ეროვნული საიდუმლოება და მისი ხელში დაქერა შეუძლია მხოლოდ იმავე ერის შვილს“². იგივეს თქმა შეიძლება მხატვრული ლიტერატურის თაობაზე: „ბ-ნი სუმბათაშვილი რომ ქართველი არ იყოს, „ლალატს“ ვერ დასწერდა“.³

მაგრამ არ უნდა წარმოვიდგინოთ, რომ აკაკის ქართული ეროვნული ხასიათი ყოველმხრივ უზადოდ მიაჩნდა, იგი ამასთანავე კრიტიკულიც იყო: „ქართველი, ისტორიულად მებრძოლი ხალხი, ხელდახელ პირდაპირობას არის ჩვეული და პირველი ბიჯი, სახვალისო, სამერმისო საქმეზე ფიქრი კი ეჩოთირება“.⁴ „ჩვენ, ქართველებს, ყოლიფერი გარეული მოგვწონს. სიტყვა „უცხო“, კარგს ნიშნავს „საუცხოვო“ საქებს. შინაური კი ცამდინაც რომ მალალი იყოს, არაფრად მიგვაჩნია“.⁵ ზემოთ ჩვენ მოვიტანეთ აკაკისეული აზრი ქართველთა მალალ გრძნობა-გონებაზე, მაგრამ შემდეგ კვითხულობთ: „მაგრამ ვაი, რომ ეს მათი (ე. ი. ჩვენი, ქართველების — გ. ყ.) უმალესი გრძნობა-გონება დღეს უკუღმართობაში გამოიხატება. ამ უკანასკნელ ხანებში არ გვეგულება სხვა ვინმე ხალხი, რომ ასე დაკნინებული იყოს და გადაუკუღმართებული, როგორც ქართველი“.⁶ თუმცა „ჩვენში თითქმის ყველა ნიჭიერია, უნიჭო ახალგაზრდას იშვიათად შეხვდებით, მაგრამ რა გამოვიდა“.⁷ ე. ი. აკაკის სწორი შეხედულებით, მხოლოდ ნიჭიერება ცალკეული ადა-

¹ თხზ., ტ. XIV, გვ. 454.

² იქვე.

³ თხზ., ტ. XII, გვ. 454.

⁴ იქვე, გვ. 463.

⁵ იქვე, გვ. 468. ჩვენ ამ აზრს ვერ დავეთანხმებით. თუ ქართველობა ყველაფერ უცხოურს ამჯობინებდა საკუთარს, მაშინ სულ მთლად ეროვნული ნიჭილობით ყოფილან ჩვენი წინაპრები შეპყრობილნი. სიტყვა „საუცხოო“, ჩვენი აზრით, იმაზე მიგვანიშნებს, რომ ქართულ ხასიათში ძვეს თავის მოწონება სხვათა თვალში, ისეთი რამის გაცელება რომ სხვას მოეწონოს.

⁶ ტ. XIV, გვ. 568.

⁷ იქვე, გვ. 55.

მიანისა თუ მთელი ერისა როდია საკმარისი, ამასთანავე საჭიროა დიდი სიბეჭითე, შრომისმოყვარეობაც. აკაკისეული ეს შეგონება, ცხადია, დიდად აქტუალურია დღევანდელ ვითარებაშიც.

ჩვენი ეროვნული ხასიათი, აკაკის შეხედულებით, იცვლებოდა როგორც საკუთარი ისტორიული ცვალებადობის, ისე გარესამყაროს ზემოქმედებით. კერძოდ, „აღმოსავლეთიდან ერთი სენი შემოეპარა საქართველოს და ის თუ დააქცევს ჩვენ ქვეყანას, თვარა სხვა ვერაფერი!... ეს არის ის ყიზილბაშური მედიდურობა, რომელსაც განუწყვეტლად თან ახლავს სამი ვეზირი: შური, ჯიბრი და ბრაზი“.¹ მაგრამ გარეისტორიული სამყაროდან ქართველობას დადებითი თვისებების შეთვისებაც შეუძლია. აკაკი წერდა: „ქართველი, საზოგადოთ, ბუნება თანაზიარია და რაც უნახავს, ან გაუგონია, უყუარდღებოთ არ დაუგდია: ყოველივე შეუსწავლია და საშვილიშვილოთ გადმოუცია საზეპირებით“.²

ინგლისელების ხასიათის თაობაზე პოეტი აღნიშნავდა: „მე მომწონს იმათი ცნობის-მოყვარეობა და ხასიათი, რომ გარეშე არა ეუცხოებათ არა და ზიზლითა და დაცივნით არ უყურებენ სხვა ტომის ხალხს“.³ გერმანელები კი მისი აზრით დარბაისელი და სიმართლის მოყვარულნი არიან.⁴

კიდევ მეტი, აკაკი შენიშნავდა ხასიათის განსხვავებულობას თვით ქართველთა შორისაც, სხვადასხვა ისტორიული კუთხეების მიხედვით. ცნობილია მისი „სამი ლექცია ვეფხვის-ტყაოსანზე“, რომლებიც აკაკიმ 1881 წელს წაიკითხა. თავისთავად, ჩვენი ეროვნული ხასიათის დიფერენცირებულობის აღნიშვნა მისაღებია და მეცნიერული, მაგრამ საკითხავია თუ რამდენად მართებულია აზრი XII საუკუნეში ამგვარი დიფერენცირებულობის შესახებ. თანაც ამ საკითხში არის ზღვარი, რომლის გადალახვა უარყოფით რეაქციას იწვევს.

შეგახსენებთ, რომ პოეტის მიხედვით, ტარიელი ანსახიერებდა ქართლელთა თვისებებს, ავთანდილი — იმერლობისას, ხოლო ფრიდონი (ასევე ფატმანიც) — ზღვისპირელებისას. ვიმეორებთ,

¹ თხზ., ტ. XIV, გვ. 201.

² იქვე, გვ. 255.

³ იქვე, გვ. 377.

⁴ იქვე, გვ. 141.

ლი მესხიერება და ხსოვნა წაერთმია. აკაკი აღნიშნავდა: „როცა ერთი რომელიმე ერი იბრძოლებს მეორეს და იმონებს, სცილილობს, რომ წარსული დაავიწყოს: უქარწყლებს ისტორიულ ნაშთებს, უნგრევს ციხე-დარბაზებს, უბღალავს ტაძრებს, კმუსრავს ნახატებს, უკრძალავს დედა ენას და სხვანი“.¹ უფრო კონკრეტულად: „ასე მოქმედებდნენ ჩინეთის ყვენები, ლანგ-თემურები და სხვანი. ამავე გზას ადგიან დღევანდელი მპყრობელებიც. ასეთია იმათი უსამართლო, საბატონო პოლიტიკა!“² ადრესატი“!² რასაკვირველია, ძალიან ნიშანდობლივი იყო.

ამ შემთხვევაში ყველაფერი ნათელია და ლოგიკური — დამპყრობლის მხრივ სხვაგვარი შეგნება და ქცევა გამორიცხულია. მაგრამ დღემდე აუხსნელი რჩება საერთოდ ქართული სოციალ-დემოკრატიის ორივე ფრთის ეროვნული ნიპილიზმი. კლასობრივი პოზიციიდან ანდა ოდნავ წიგნიერი მარქსიზმის მიხედვით ამის (გერმანელები რომ ჩვენს მდგომარეობაში ყოფილიყვნენ, იქაური მარქსისტები განა ქართველ სოციალ-დემოკრატებსავეთ მოიქცეოდნენ?) ახსნა შეუძლებელია. ისინი იმთავითვე ამოეფარნენ ინტერნაციონალიზმის დროშას, მაგრამ ინტერნაციონალიზმი ხომ ერთა, ხალხთა შორის ჯანსაღ, ურთიერთპატივისცემაზე დამყარებულ ურთიერთობას და შესაბამის შეგნებასა და ქცევას გულისხმობს. თუ კაცობრიობის თითოეულმა ნაწილმა (ხალხმა) უარყო თავისი ეთნოსი, მაშინ რა ფასეულობას უნდა წარმოადგენდეს ამგვარად გაგებული ინტერნაციონალიზმი? ამდენად, ინტერნაციონალიზმი თავის თავში აუცილებლობით გულისხმობს პატრიოტიზმს.

1908 წელს აკაკი წერდა: „ვინც თავის გვარტომობას უარყოფს, ის ველარც სხვებს გამოადგება, უვარგისი იქნება შინაც და გარეთაც. გიყვარდესთ თქვენი ქართველობა, მაგრამ შოვინისტურის გრძნობით კი არა. ესე იგი რომ სხვისი დაკლებით რამე შესძინოთ თქვენს ეროვნებას. არა! იმ სიყვარულით, რომელსაც სარჩულად უნდა ედგას ძმობის, ერთობის და სიყვარულის სურვილი“.³ ერთი წლის შემდეგ პარიზში პოეტი ქართველ სტუდენტობას მიმართავდა: „ნურავინ იტყვის იმას, რომ არის კაცობრიობა და არა

¹ თხზ., ტ. XI, გვ. 326.

² იქვე, გვ. 326—327.

³ თხზ., ტ. XIV, გვ. 342.

ნაციო, ეროვნებაო და მეც მინდა, რომ პირდაპირ კაცობრიობას ვემსახურო!“¹; „ფერადოვანი კაცობრიობა სხვადასხვა ნაციის, ეროვნებისაგან არის შემდგარი და თვითეულმა მათგანმა თავისი საკუთარი ელფერი და საკუთარი „რამეობა“ უნდა შეიტანოს, რომ აივსოს საკაცობრიო ზღვა!“² ეს მხოლოდ განყენებული აზროვნების სფერო როდია, აქედან გამომდინარეობს თითოეული პიროვნების სამოქმედო პროგრამაც. კერძოდ „თვითეულ კაცს, თავის ნაციასთან თანშეზრდილს, უფრო ნაყოფიერად შეუძლიან იმუშაოს სამშობლოში, ვიდრე გარეთ. და მართლაც, ვისაც თავისი საკუთარი მშობელი არ უყვარს, იმას შეუძლია მშობლად სხვა შეიყვაროს? ვინც სამშობლოს არ ემსახურება, იმას შეუძლია, რომ უკეთ სადმე გარეთ იმსახუროს?“³ ამდენად კარგია ინტერნაციონალიზმი, მაგრამ არანაკლებ მიმზიდველია პატრიოტიზმი. ამის თაობაზე კი რგი წერდა: „როდესაც კაცს ქალი უყვარს, თუ მართლა ნამდვილგრძნობით არის გამსჭვალული, მისთვის ტანჯვა ნეტარებათ მიაჩნია და ნუ თუ ქალზე უფრო მაღლა სამშობლო არა დგას?!“⁴

ცხადია, აკაკი შორს იდგა გაუქმდმარებელი ნაციონალიზმი-საგან, რომელიც შოვინიზმს წარმოადგენს. მაგრამ არანაკლებ დასაგმობია კოსმოპოლიტიზმი. იგი წერდა: „შოვინისტობა ესე იგი, სამშობლოს უკუდმართი სიყვარული, როცა იმას ანაცვალებენ სხვების კეთილდღეობასა და ბედნიერებას, საძაგლობაა, მაგრამ ერთი ათასად უფრო საზიზღრობაა, თავის ქვეყნისთვის სამშობლოს გარეწრობა“.⁵

აკაკის საღი ალლო უკარნახებდა მასაც, რომ დაპყრობილ

¹ თხზ., ტ. XIV, გვ. 346.

² იქვე.

³ თხზ., ტ. XIII, გვ. 346—347.

⁴ კომუნისტები, როგორც ცნობილია, ძალიან ხმამაღლა გაპყვირდნენ ინტერნაციონალიზმს, რომელიც თვით სიტყვის ელემენტარული ეტიმოლოგიიდან გამომდინარე ხალხებს, ერებს შორის ურთიერთობას გულისხმობს. მაგრამ უპირველესად რუსი კომუნისტების მიხედვით „ინტერნაციონალიზმი“ მხოლოდ მუშათა კლასებს შორის ურთიერთობები იგულისხმება. შესაბამისად დავიწყებული იყო ერთა შორის ურთიერთობანი და მხოლოდ პროლეტარულ ინტერნაციონალიზმზე ლაპარაკობდნენ (განა რაიმე გამართლება ექნებოდა ანალოგიურად ბურჟუაზიულ, ფეოდალურ, ანტიკურ და ა. შ. ინტერნაციონალიზმზე საუბარს?).

⁵ თხზ., ტ. XIV, გვ. 523.

ქართველობას კონსოლიდაცია სჭირდებოდა. თუ „კვალის“ პუბლიკაციის მიხედვით „წარსულში ყველაფერი, და სხვათა შორის ეროვნული მოძრაობა და იდეოლოგია ბატონ-ყმობის გამტკიცება და გამონახატულება იყო“,¹ აკაკი საპირისპიროს დასძენდა: „ეროვნულ იდეაზე ვიტყვით, რომ ეს იდეა კი არ არღვევდა, ამტკიცებდა ბატონ-ყმობას, და პატარა ერის „სულის კვეთებას“ რეალურ მიზნათ ჰქონდა გარეშე მჩაგვრელების მოშორება“.² 1908 წელს დაწერილ ლექსში კი აკაკი მჩაგვრელთა წინაშე დაჩაგრული ქართველობის გაერთიანების საჭიროებაზე ასე წერდა:

„სანამ მტერი ჩვენ გარეშე
სასიკვდილოდ გვემუქრება
შინაური ბრძოლა არის
უსუსური უგნურება“...
„და დღევანდელ ქართველებს კი
ალარა აქვსთ ეს შეგნება
და სასკვითოდ გარდაქმნიათ
მათი გრძნობა და გონება“.³

აკაკის თქმით, ასევე უნდა ყოფილიყო მანამ, სანამ საქართველო გათავისუფლდებოდა. ამნაირადვე ფიქრობდნენ ილია, იაკობ გოგებაშვილი და სხვები, მაგრამ ქართველი სოციალ-დემოკრატებისათვის აღნიშნული აზრი, პოზიცია გაუგებარი აღმოჩნდა.

ზ. ვაჟა-ფშაველა ერის რაობის შესახებ

ვაჟასაც, ისევე როგორც მის წინამორბედებს, გაბმული, სისტემატური თხრობა არ ჰქონია ერის არსზე, მის ცალკეულ ნიშან-თვისებებზე, მაგრამ მის ნაწერებში გაბნეულია ცალკე აზრები, რომლებიც ნათელს ჰფენს მის შეხედულებას საკითხზე. ერის ნიშან-თვისებათა ერთობლიობის თაობაზე ერთგან ვკითხულობთ: „დედა-ენა, ტერიტორია, ისტორიული იდეალები საუკუნო შემა-

¹ გაზ. „კვალი“, მცირე შენიშვნა, №33, 1903.

² პირველად ეს სტატია აკაკიმ დაბეჭდა გაზ. „კვალის“ 1903 წლის მომდევნო ნომერში.

³ თხზ., ტ. III, გვ. 271.

ერთებული ელემენტია „ეროვნებისა“¹ და დასძენდა: „ნაციონალისტები ყველა ამის დაცვაში ჰხედავენ² ერის ბედნიერებას და ნურას უკაცრავად, თუ სხვა იდეალებზე ჯერჯერობითსდუმან“³. სხვა ადგილას აღნიშნავს დედა-ენას, ისტორიულ წარსულს, სახელოვან მოღვაწეებს, ეროვნულ ტერიტორიას, მწერლობას და სხვ.⁴ მიუთითებს რასის ფაქტორსაც („ანთროპოლოგია მაინც პოულობს ამ განსხვავებათა მოდგმის ერთა შორის“ და იქვე გახაზავს თავის ქალის ძოყვანილობას, ე. ი. კოანიოლოგიურ მომენტს).⁴ ვაჟას მიერ ერთგან აღნიშნულია „ეროვნული თვით შეგნება“⁴ („გაძლიერება კი ჩვენი ყოვლად შეუძლებელია, თუ ეროვნულს თვით შეგნებას დავკარგავთ“)⁵. სხვაგან ქართველობას მიმართ იგი ასე ამბობდა: „თავის თავის მცნობელი, თავის თავისა და კარგის მგრძნობელი“, ე. ი. გულისხმობს ეროვნულ თვითშეგნებას.

აღნიშნულ ნიშან-თვისებათაგან ვაჟა ყველაზე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა დედა-ენას („დედა-ენა ისეთი კუთვნილებაა ერისა, რომ თუ იმას დასთმობს ერი, სხვა ყველაფერსაც უგულვებელყოფს, ტერიტორიაზედაც ხელს აიღებს“⁶. ამ გარემოებას ერის დიდი ნაწილი, ვაჟას მიხედვით, თეორიულად ვერ აცნობიერებს, მაგრამ ინსტინქტურად კი გრძნობს — მაგალითად როცა რიგითი წარმომადგენელი ისმენს მშობლიურ ენას თუნდაც უღირსი თანამემამულასაგან⁷. ცხადია, დედა-ენის მნიშვნელობა უკეთ ესმის ინტელიგენციას⁸, ყველაზე მეტად კი მწერლებს ხელეწიფებთ „ენის სულისა და გულის შეგნება; ამ შეგნებისათვის კი საჭიროა ის ღირსება და მადლი, რომ თვით მწერალს უცემდეს ქართულად გული და მაცა. ამისთანეები სიტყვაკაზმულ ნაწარმოების ავტორთა შორის უნდა ვეძიოთ“⁹. თავის მზრივ ენის შემოქმედია მთელი ერი („ერი უპირ-

¹ „ეროვნება“ აქ ნახშირია ერის, ხალხის მნიშვნელობით.

² ვაჟა-ფშაველა. თანხლებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. IX, გვ. 455.

³ იქვე.

⁴ იქვე, გვ. 253.

⁵ იქვე, გვ. 466.

⁶ იქვე, გვ. 301.

⁷ იქვე, გვ. 455.

⁸ იქვე.

⁹ იქვე.